

наближених до реальних, де він має можливість об'єктивно оцінити свої знання й можливості, переконатися в необхідності їх збагачення. Імітаційне моделювання ситуацій сприяє зміцненню інтересу учнів до майбутньої професії. У цьому випадку навчання здійснюється через різноманітні зразки монологічного й діалогічного мовлення: учні в кожній конкретній ситуації повинні радитися один з одним, погоджуватися, заперечувати, аргументувати власну точку зору, слухати співбесідника та ін. Рольові ігри, що орієнтують на різноманітні життєві ситуації, використання й аналіз прикладів з різних джерел з точки зору говоріння допоможуть наблизити учнів до умов реальної комунікації і сформувані необхідні для сучасної людини комунікативні вміння й навички.

Серед численних проблем, пов'язаних з усною комунікацією, однією з найважливіших видається ситуативна зумовленість усного мовлення. Вплив ситуації спілкування проявляється у всіх його тематичних сферах, він охоплює сюжети різних сфер діяльності – побутову, наукову, публіцистичну, офіційно-ділову тощо. Добір мовних засобів і оформлення висловлювання великою мірою залежить від ситуації спілкування. Адже давно науково визнаним є той факт, що ситуація є одним із найважливіших екстралінгвістичних чинників, які мають суттєвий вплив на функціонування мови. Тому використання принципу ситуативності стало загальноновизнаним у сучасній лінгводидактиці.

Таким чином, уроки розвитку зв'язного мовлення вимагають врахування таких дидактичних умов: а) наявності рушійної сили навчання і необхідності створення ситуації для її дії; б) формування мотивів навчання; в) моделювання процесу спілкування на уроці відповідно до вимог логіки навчального процесу.

Література

1. Болгова Т.С. Речевая ситуация в системе работы по развитию устной монологической речи школьников/ Т.С.Болгова // Совершенствование методов обучения русскому языку. - М.: Просвещение, 1981. - С. 60-67.
2. Большакова І. Ситуативна навчально-мовленнева діяльність на уроках української мови/ І.Большова // Поч. школа. - 2002. - № 10. - С.31-35.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология/ И.А.Зимняя. - Ростов-на-Дону: Мысль, 1987. - 372 с.
4. Леонтьев А. А. Психология общения /А.А. Леонтьев. - М.: Смысл, 1993. - 368с.
5. Шевцова Л. Дидактична суть ситуативних завдань/ Л.Шевцова// Дивослово. - 2002. - №6. - С. 30, 43.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНИХ УМІНЬ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ СИТУАТИВНО-РОЛЬОВИХ ВПРАВ

В.В.Пруняк, Л.М.Пруняк

В українській лінгводидактичній літературі проблема використання ситуативно-рольових завдань комплексно не розглядалися. Останнім часом у поділ зору дослідників постають проблеми розвитку комунікативних

умінь, але часто вони торкаються питань розвитку мовної особистості взагалі, формування культури мовлення школярів, їх мовленнєвої компетенції (О.М. Біляєв, Н.М. Веніг, Ж.В. Крайнова, К.І. Пономарьова та інші). Разом з тим поза увагою лінгводидактів знаходяться питання, що стосуються методики організації ситуативно-рольового спілкування школярів. А саме цей аспект проблеми є одним з найважливіших у процесі формування мовної особистості, здатної адекватно та ефективно взаємодіяти в нових соціально-побутових умовах. Тому з цих позицій важко переоцінити значення використання в навчальній діяльності ситуативно-рольових завдань, які, будучи пов'язані з життєвим досвідом школярів, викликають інтерес, бажання вступити в розмову, дискусію, поділитися своїми думками і враженнями із співрозмовником.

Розроблена нами методика формування комунікативних умінь засобами ситуативно-рольових вправ передбачає послідовне формування і вдосконалення комунікативних умінь, забезпечуючи одночасно формування навичок будувати ситуативні висловлювання та виконувати прийнятні для молодших школярів соціальні ролі. Організуючи таку роботу, ми виходили з того, що поступовий перехід від усвідомлення суті особливостей усного спілкування, розуміння суті ситуації, за якої відбувається перебіг обміну думками, до етапу планування і свідомого застосування мовних одиниць для досягнення мети висловлювання сприятиме забезпеченню планованості процесу комунікативного розвитку школярів. Системність пропонованої нами методики забезпечувалась тим, що вона будувалась на основі послідовного формування навичок спілкування, на усвідомленні учнями суті і природи комунікативного процесу, умов реалізації мовлення. Такий підхід до навчання дозволяє формувати повне уявлення про орієнтовну основу процесу спілкування та його ситуативні складові. Оскільки ситуативно-рольове спілкування здійснюється переважно у формі діалогу, то наша методика базувалась саме на формуванні умінь будувати різноманітні діалогічні висловлювання залежно від ситуації, соціальної ролі мовця та адресата спілкування.

Діалог є основною, домінуючою формою мовлення. Його питома вага значно переважає монологічні висловлювання, адже на рівні побутового та громадського повсякденного мовлення люди переважно послуговуються діалогом. Важливою характеристикою діалогу є те, що співрозмовник постійно потребує зворотного зв'язку зі своїм адресатом, підтвердження його інтересу, готовності продовжувати спілкування, уміння підтримувати його. Таким чином, саме за допомогою діалогу в більшій мірі реалізується міжособистісна взаємодія мовців, саме ця форма мовлення, будучи найуживанішою, дозволяє здійснювати комунікативний намір у різних життєвих ситуаціях. Тому з цих позицій важко переоцінити значення використання в навчальній діяльності ситуативно-рольових завдань, які, будучи пов'язані з життєвим досвідом школярів, викликають інтерес, бажання вступити в розмову, дискусію, поділитися своїми думками і враженнями із співрозмовником. Нарешті, практичне

оволодіння майстерністю діалогічного мовлення в різних доступних для молодшого школяра життєвих ситуаціях сприятиме не тільки розвиткові його мовної особистості, а й підготує до виконання різноманітних соціальних ролей у подальшому житті. Для забезпечення змістовного, естетичного повноцінного спілкування у різних життєвих ситуаціях ми використовували різноманітні комплекси вправ, що дають змогу не тільки ознайомитися з найпоширенішими словами, словосполученнями і реченнями, вживаними за певних обставин, а й самостійно конструювати діалоги за поданими зразками, моделювати різноманітні ситуації.

Перед складанням діалогу необхідно, щоб учні уявили ситуацію спілкування, бо усне мовлення – ситуативно вмотивований і ситуативно зумовлений процес. Ситуація спричиняє мету: у мовця виникає потреба щось з'ясувати, необхідність щось повідомити, до чогось спонукати. Мотив спричиняє найрізноманітніші вияви спілкування: запитання-відповідь, прохання-згода (або відмова), пропозиція-згода (незгода) тощо.

Зорієнтувавшись у ситуації спілкування, кожен співрозмовник має спланувати своє висловлювання. Для цього треба продумати тему висловлювання, основну думку, форму і стиль. Зберігаючи у внутрішньому мовленні початок розмови (зміст попередніх реплік), кожен співрозмовник знову-таки у внутрішньому мовленні планує «сміслові згустки» наступної репліки. Плануючи репліки, слід передусім намітити основну тезу спілкування і логічно просуватись до бажаної кінцівки. Діалог є, як відомо, ланцюгом реплік, які породжуються в процесі спілкування двох або кількох осіб. Репліка-стимул спонукає співрозмовника до відповіді або дії, а репліка-реакція звучить у відповідь. Необхідно нагадати учням ознаки, які властиві діалогу: граматична неповнота речень, використання простих синтаксичних конструкцій, різних речень за метою висловлювання.

Поетапне навчання складати діалог передбачає оволодіння школярами тактикою побудови його відповідно до намірів та з урахуванням взаємодії і взаємозв'язку реплік спонукання та реплік реагування (відповіді). Таке навчання орієнтоване також на формування навичок і умінь конструювання діалогу в різних ситуаціях з урахуванням характеру комунікативних партнерів.

Поетапне складання діалогу може бути таким:

- виділення у діалозі єдності: спонукання - відповідь;
- називання за описаною ситуацією відповідних цій ситуації реплік;
- побудова за описаною ситуацією і готовою реплікою спонукання реплік реагування (згоди, незгоди, здивування, схвалення);
- складання до цієї ж ситуації і спонукання репліки іншого реагування (наприклад, відмови);
- розширення реплік реагування, наприклад, із зазначенням причини згоди (відмови, схвалення, заперечення тощо);
- складання діалогу із запропонованих реплік до зазначених ситуацій;
- трансформація діалогу шляхом зміни однієї з реплік.

Для вибору репліки до означеної ситуації для учнів 2-3 класів можна практикувати такі завдання:

1. Доберіть репліки до ситуацій.

Ситуації: мама з дочкою обговорюють святкування доньчиного дня народження; третьокласники на екскурсії у краєзнавчому музеї; тато і син саджають дерева.

2. Називання за описаною ситуацією відповідних реплік.

Назвіть до зазначених ситуацій можливі репліки.

Ситуації: тато з сином рибалять; мама з дочкою варять юшку; учитель на уроці мови вказує на помилку, якої припустився учень; на вулиці ви побачили, як у жінки з кишені випала хусточка.

3. Побудова за описаною ситуацією і готовою реплікою спонукання реплік реагування (згоди, незгоди, здивування, схвалення).

За зазначеною ситуацією і реплікою спонукання складіть репліку-відповідь, що виражає згоду (а далі – незгоду, здивування тощо).

Ситуативно зумовлене навчання діалогічного мовлення може здійснюватись за допомогою таких вправлянь створення діалогу:

- на тему до описаної ситуації на основі програми спілкування;
- за серією малюнків, використовуючи опорні слова;
- за змістом малюнка;
- на певну тему до означеної ситуації;
- на одну і ту ж тему, але для різних ситуацій.

4. Створення діалогу на тему до описаної ситуації на основі програми спілкування. Наприклад: придумайте діалог за схемою, озвучте її.

Мета спілкування – просити про надання допомоги. Учасники діалогу - хлопчик і дівчинка. Учителю спрямовує діалоги відповідно до підготовленості класу і загального розвитку дітей.

5. Придумайте діалог за схемою, озвучте його.

Мета спілкування – поділитися враженнями про відвідування виставки екзотичних тварин. Учасники діалогу – двоє друзів (Павлик і Юрась).

6. Складіть діалог за аналогією до попереднього.

Мета спілкування – переконати товариша в необхідності відвідати виставку екзотичних тварин.

7. Побудуйте діалог за схемою.

Ситуація – зустріч однокласників. Мета спілкування – поділитися враженнями про літні канікули. Мовне завдання :

- починати розмову: *я хотів(ла) поділитися враженнями..., я хотів(ла) почути, як...;*
- вживати звертання: *друже, на ім'я; вітання – добридень, вітаю, доброго дня, здоровий будь; прощання – до побачення, до зустрічі, бувай тощо;*
- висловлювати власну думку: *я переконаний, мені здається;*
- висловлювати незгоду: *мені так не здається, не можу з тобою погодитися.*

8. Створення діалогу на певну тему до означеної ситуації.

A. Складіть діалог у парі.

Ситуація – ви прийшли до бібліотеки, вам необхідно поговорити з бібліотекарем. Мета спілкування – дібрати книги, щоб підготувати повідомлення на урок природознавства "Заповідники України".

Б. Складіть діалог, змінивши мету спілкування. Мета спілкування – продовжити термін користування "Довідником юного натураліста" для товариша, що перебуває у лікарні; вибрати книгу для позакласного читання.

9. Складіть діалог у парі (самостійно). Ситуація – ви перебуваєте у зоомагазині, вам сподобався папуга. Складіть діалог з мамою. Мета спілкування – умовити маму купити пташку. Діалог з продавцем: з'ясувати, як утримувати птаха в домашніх умовах.

Однак з-поміж усіх різновидів вправ найбільш ефективними і цікавими для дітей є завдання на створення діалогу за малюнком ситуативного характеру. Використовуючи їх, слід практикувати розігрування мовленнєвих ситуацій, складених на основі ситуативних малюнків (з яких зрозуміло, про що можуть говорити герої). Після розгляду малюнка вчитель пропонує дітям здогадатися, про що "говорять" герої, зображені на ньому, та озвучити в парі їхню розмову-діалог. Наприклад: Згадай казку «Рукавичка», склади діалог, який відбувся між героями казки.

Розігрування уявних (за словесним описом) мовленнєвих ситуацій слід проводити у такій послідовності: 1) презентація ситуації (словесний опис її умов); 2) обговорення, формулювання реплік героїв; 3) призначення учнів на ролі; 4) розігрування ситуації.

Ситуація 1. Уявіть собі, що Маринка йде до бібліотеки, а Оленка – з бібліотеки. Вони зустрічаються, й поміж ними зав'язується бесіда.

Ситуація 2. Друзі домовляються піти на ковзанку.

Ситуація 3. Друзі домовляються піти в кіно.

Ситуація 4. Друзі домовляються допомогти птахам взимку.

Придумай іншу ситуацію.

Ситуація 5. Захворіла Оленка. До неї завітали подруги Катерина й Галинка. Про що вони можуть говорити?

Ситуація 6. "Заспокой малечу". Кожному учневі пропонується уявити, що ідучи до школи, він побачив на лавочці маленьку дівчинку, яка плаче: її мама пішла в магазин, а доню лишила саму. Завдання школярів – знайти словесні способи, щоб заспокоїти малечу, які вони демонструють у ході розігрування ситуації.

Ситуація 7. "Розмова по телефону". Після бесіди, в ході якої вчитель ознайомлює учнів з культурою телефонної розмови (тон розмови, початок, закінчення), доцільно провести розігрування телефонної розмови на основі такої мовленнєвої ситуації: "Уяви, що твого однокласника не було в школі. Зателефонуй йому, поцікався, що сталося". Варто розіграти декілька варіантів ситуації – слухавку бере: а) мама однокласника; б) його брат, з яким ти знайомий; в) сам однокласник.

Засвоєння мови, яка вживається в даному суспільстві, правил його використання відповідно до виконання тих чи інших соціальних ролей, є частиною цього процесу і називається мовною соціалізацією. Дослідники переконані, що ефективність спілкування залежить від того, наскільки людина, яка включається в його процес, уявляє собі умови спілкування, і відповідно до них визначає свою мовленнєву поведінку, корегує її. Комунікативна поведінка означає поведінку необхідного якісного рівня відповідно до виконання певної соціальної ролі. Тільки тоді вона може вважатися адекватною. Відомо, що однією з умов ефективної комунікації виступає максимальне урахування особливостей не тільки партнера

спілкування, а й специфіки адресата, його соціальної ролі. Учні повинні чітко уявляти собі соціальну роль, яку їм доводиться виконувати, і осмислено діяти від імені її імені (учителя, лікаря, листоноші, водія, актора, кондуктора, продавця, покупця, клієнта тощо). Необхідно звернути увагу на ще одну педагогічну умову навчальної ситуативно-рольової діяльності молодших школярів – посилення активізації комунікативної взаємодії, істотне зростання самостійності мислення і культури поведінки. Мислення школяра набуває все більш самостійного, активного, творчого характеру. Учні набувають не тільки відповідних умінь і навичок мовленнєвої взаємодії, а й набувають певного соціального досвіду, необхідного їм у подальшому житті.

Література

1. Глазова О. Ситуативні вправи для формування умінь і навичок діалогічного мовлення // Дивослово. - 2003. - №5. - С. 40-42.
2. Курач Л., Прищепя О. Ситуативні ролі – позитивний фактор розвитку діалогічного мовлення учнів початкових класів // Поч. шк. - 2005. - №10. - С. 18-21.
3. Ляховицкий М.В. Структура речевой ситуации и ее реализация в учебно-воспитательном процессе/М.В. Ляховицкий, Е.И., Вишневский.- М.: Просвещение, 2007.- 178с.
4. Шевцова Л.С. Методика застосування мовленнєвих ситуативних завдань: [метод. збірник]/ Л.С.Шевцова. – Житомир, 2004. – 94с.

ДИДАКТИЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ РІДНОЇ МОВИ

Л.Шпачук, Л.Погонець

Аналіз психолого-педагогічної літератури (Л.Виготський, Г.Вусик, Л.Варзацька, М.Вашуленко, М.Девдера, С.Коновець, Г.Костюк, І.Кравцова, О.Павлик, О.Савченко та ін.) дозволяє стверджувати, що в кожній дитині природою закладений певний творчий потенціал. За Г.Вусик, *«творчість – це здатність не просто до вищого рівня виконання певної роботи, а до її перетворення та розвитку»* [2, с.21].

Виявити творчі здібності, розвинути їх якомога повніше – таке завдання стоїть перед кожним учителем початкової ланки навчання. Для цього надзвичайно важливо навчити дитину не тільки творчо мислити, а й бачити прекрасне, тонко сприймати навколишній світ, правильно, образно і влучно висловлювати думки. Робота ця копітка, об'ємна, то ж вимагає часу і системної організації. Без сумніву, успішно розвиває творчі здібності учнів той учитель, який є творчою індивідуальністю і до організації навчального процесу підходить творчо.

Свого часу Л.Виготський слушно зазначав, що «навчання створює зону найближчого розвитку, тобто породжує у дитини цілий ряд внутрішніх процесів розвитку, які є для дитини можливими тільки у сфері